

עלון שבות 105 - שיעור 8

ברכת המוציא

הרב מאיר ליכטנשטיין

05.03.1984

המאמר פורסם בעלון שבות מס' 105

לעילוי נשמת חברי משה סעדה ז"ל, שנפל במילוי תפקידו. ת.נ.צ.ב.ה.

"אמר רב פפא הילכתא דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונים ברכה לא לפנייהם ולא לאחריהם, ושלא מחמת הסעודה, בתוך הסעודה טעונים ברכה לפנייהם ואין טעונים ברכה לאחריהם, לאחר הסעודה טעונים ברכה בין לפנייהם בין לאחרייהם" (ברכות מ"א:)

בפירוש הלכה זו נחלקו הראשונים. רש"י מפרשה במסגרת דיני עיקר וטפל, ומפרש שדברים הבאים מחמת הסעודה היינו דברים הבאים ללפת בהן את הפת ולכן אינם טעונים ברכה לפנייהם כי ברכת הפת פוטרתן, ואילו דברים שלא מחמת הסעודה - כגון דייסא וכן כרוב ותרדין שאינן לפתן ובאין למזון ושובע" טעונים ברכה לפנייהם "דלאו טפלה נינהו ואינן בכלל לחם דנפטר בברכת המוציא" וכן דברים הרגילים לבא לאחר הסעודה "כגון פירות", טעונים ברכה לפנייהם "שלא טפילה נינהו".

העולה מפירוש רש"י הוא שברכת 'המוציא' יכולה לפטור רק את מה שהינו טפל לפת, מה שאינו טפל לפת - טען ברכה לפניו.

רוב הראשונים על אתר עמדו על קשיים בפירושו של רש"י ולכן נזקקו לפירוש אחר. יעוין בתוספות שם ד"ה "הלכתא" שכתבו:

"על כן פירש ר"י דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה כלומר הרגילים לבא מחמת הסעודה בתפ, שרגילים לאכלן עם הפת כגון בשר ודגים וכל מיני קדירה והביאן בתוך הסעודה אין טעונים ברכה לפנייהם ולאחרייהם אפילו אכלן בתוך הסעודה בפני עצמן בלא פת, דכיון דמשום פת הם באין הפת פוטרתן, אבל דברים שאין דרכן לבא בתוך הסעודה כגון תמרים ורמונים ושאר כל פירות שאין רגילי ללפת בהן את הפת טעונים ברכה לפנייהם, שכיוון דלאו משום לפנייהן אתו אין הפת פוטרתן."

העולה מפירושו של ר"י הוא, שגם דברים שאינם טפלים לפת כגון בשר ודגים, ואפילו כאשר אוכלן בפני עצמן בלא פת - אינן טעונים ברכה לפנייהם אלא נפטרין ע"י ברכת הפת. השאלה הנשאלת מיד הינה כיצד יכולה ברכת 'המוציא' לפטור ברכה מברכה ראשונה, אם אין הבשר טפל לפת? האם ברכת בורא פרי העץ על תפוח יכולה לפטור עגבניה מברכה ראשונה? ובכן, כיצד יכולה ברכת 'המוציא' לפטור מברכה ראשונה דבר שאינו טפל לפת [1]?

שמעתי ממו"ז הגרי"ד סולובייצ'יק שליט"א דשאני ברכת 'המוציא' משאר ברכות הנהנין, בהם מברך אדם על מה שעומד לאכול. אדם האוכל תפוח, מברך עליו "בורא פרי העץ". העומד לאכול עגבניה, מברך "בורא פרי האדמה" וכו'. אולם שאני לחם, שהאוכלו אינו מברך 'המוציא' עליו אלא על הסעודה שהוא עומד לאכול, כיון שהלחם הינו המרכיב המרכזי בסעודה וכדברי בתהלים (ק"ד, ט"ו) "ולחם לבב אנוש יסעד", ממילא הלחם תקפה לגבי כל הסעודה [2].

הוא מכל מקום מיני מזונות הוא, ומיהו המוציא לא מברך אפחות מכזית[4]."

הרשב"א עצמו חולק עליו:

"ועוד נראה לי דבתחילתו מברך עליו המוציא שאין הברכה משתנית בין שיעור לפחות מכשיעור וכפשיטה דירושלמי, וכן נ"ל לדקדק מההיא זיתא דאכל ר' יוחנן."

שיטת הרשב"א הינה שבברכה ראשונה אין לחלק בין פחות מכזית לבין כזית. גם על פחות מכשיעור יש לברך, שהרי יסוד ברכה ראשונה הינו איסור מצד הסברא ד"אסור לאדם להינות מהעולם הזה בלא ברכה". אף בפחות מכזית ישנו איסור[5] ולכן יש לברך עליו 'המוציא'. ונראה שאף הראב"ד מודה בדבר, שהרי הוא מחייב לברך בורא מיני מזונות. אולם יש להבין, מאי שנא פחות מכזית שמברך עליו בורא מיני מזונות מכזית שעליו מברך 'המוציא'? ולדברינו, דברכת 'המוציא' אינה ברכה על לחם אלא ברכה על סעודה, הכל ברור. על פחות מכזית אין שם סעודה, ועליו אין האדם מברך על סעודה אלא על לחם, ולכן ברכתו הינה בורא מיני מזונות[6].

ב. "א"ל אביי לרב יוסף האי כובא דארעא (רש"י: "עושה מקום חלל בכירה ונותן בתוכו מים וקמח כמו שעושין באילפס") מאי מברכין כלויה? א"ל מי סברת נהמא הוא? גובלא בעלמא הוא, ומברכין עויה בורא מיני מזונות. מר זוטרא קבע דעודתיה עלויה וברך עלויה 'המוציא לחם מן הארץ' ושלש ברכות. אמר מר בר רב אשי ואדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח מ"ט לחם עוני קרינן ביה". (ברכות ל"ח.נ.)[7]

שלשה דינים נאמרו כאן ביחס לכובא דארעא:

א. ברכתו בורא מיני מזונות.

ב. אם קבע סעודתו עליו ברכתו 'המוציא'.

ג. בפסח - אדם יוצא ידי חובתו באכילת כובא דארעא.

דין דומה מוצאים אנו גבי פת הבאה בכסנין:

עוד נראה לבאר, שהמלה לחם הינה דו-משמעית. המשמעות המקובלת הינה בצק מחמשת מיני דגן, שנאפה. אולם נראה שיש עוד משמעות בהשאלה - מזון ומאכל. עיין בשמות ט"ז, ד: "ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים", ובראב"ע שם שפירש: "ומלת לחם - מאכל, תמצא על הלחם כמשמעו, גם על הבשר כמו לחם אשה, גם על הפרי כמו נשחיתה עץ בלחמו". ועיין בספורנו שם שביאר "ממטיר לכם לחם - מזון". עיין גם ספר השרשים לר' יונה אבן ג'אנח, שרש ל.ח.מ., שם כתב: "ולחם אצלי שם כולל לכל מה שיאכל אלא שהגובר עליו מהשיעשה מן התבואה בלבד וכו'", עיין שם שהביא דוגמאות רבות לדבר, ואכמ"ל.

נראה אם כן, שברכת 'המוציא' תקפה לגבי כל הסעודה לא מחמת מרכזיות הלחם בסעודה, אלא שהברכה נתקנה לכתחילה על סעודה ולא על לחם בדוקא. משמעות הברכה הינה "המוציא מזון מן הארץ" ונתקנה על סעודתו של אדם. אמנם, סעודתו של אדם מורכבת בדרך כלל מלחם והברכה נאמרת על לחם, אך במהותה וביסודה נתקנה על סעודה ולא על לחם.

עתה דברי הר"י מחוורין וברורים כשמלה. ברכת 'המוציא' פוטרת בשר ודגים מברכה ראשונה מכיוון שהם חלק מהסעודה. אמנם, אין הם טפלים לפת, אך כיוון שהם חלק מן הסעודה, והרי ברכת 'המוציא' שרירה וקיימת לגבי כל הסעודה, לכן הם נפטרים בברכתו וכפי שבאר הרמב"ם בפ"ד מהלכות ברכות הי"א:.

"דברים הבאים בתוך הסעודה והן מחמת הסעודה אינן צריכין ברכה לפנייהם ולא לאחרייהם אלא ברכת 'המוציא' שבתחלה וברכת המזון שבסוף פוטרת הכל שהכל טפלה לסעודה".

אין ברכת 'המוציא' ברכת הלחם, אלא ברכת הסעודה!

נראה, שיסוד דברי המו"ז שליט"א, משתקף בעוד כמה סוגיות:

א. הרשב"א בברכות ל"ז מביא את שיטת הראב"ד:

"כתב הראב"ד ז"ל, דאין מברכין 'המוציא' אלא באוכל כזית. הא בפחות מכזית בתחלה מברך בורא מיני מזונות ולבסוף מעין שלוש[3], ואע"ג דבפחות מכזית לאו מזון

אם כן, כובא דארעא ופת הבאה בכסנין, כיון שיוצאין בהן ידי חובה בפסח, הוי לחם. וקשה מודע ברכתך "בורא מיני מזונות"? יתירה מזו, הרמב"ם כתב אמנן גבי פת הבאה בכסנין: "אעפ שהוא פת מברך עליה בורא מיני מזונות". אולם על זה גופא יש לתמוה. כיון שהוא פת, מדוע אין ברכתו המוציא לחם מן הארץ?

ולפי דברינו הכל אתי שפיר. אמנם כובא דארעא ופת הבאה בכסנין הם באמת לחם [8], שהרי נאפו מעיסה מחמשת מיני דגן וכפי שהגדיר הרמב"ם הפ"ג מהלכות ברכות ה"א: "וכשטוחנין אותן ולשין את קמחן ואוסין אותן נקראין פת". וכיון שהם לחם - אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח. אולם אין ברכת 'המוציא' ברכת הלחם אלא ברכת הסעודה, וכובא דארעא ופת הבאה בכסנין אינן עיקר הסעודה. רק על לחם שהוא עיקר הסעודה ניתן לברך 'המוציא'. אף כובא דארעא כיון שאין עליה צורת פת, לא נהגו לאכלו כמרכיב עיקרי בסעודה ולכן ברכתו בורא מיני מזונות. כיוצא בזה, פת הבאה בכסנין. צא וראה האם אנשים אוכלים פת הבאה בכסנין כמרכיב עיקרי בסעודתם, והרי הוא נאכל כארוחה קלה גם בין סעודות. ולכן ברכתו בורא מיני מזונות. אולם ברגע בו אדם יקבע שסעודתו עליהם ויראה בהם עיקר סעודתו, כיון שבאמת לחם הם, הרי אז ברכתם תהיה 'המוציא' לחם מן הארץ כפי שמבואר בגמרא.

עיינ ברא"ה בחידושיו על ברכות בסוגיא דטריקתא (ל"ז): שמחלק בין כובא דארעא לבין פת הבאה בכסנין:

"ומסתברא דלא דמי דהתם (בפת הבאה בכסנין) לאו פת [9]... דהא אשתני בכסנין ושנייה שנויא ולהכי בעינן קובע סעודתו עליו. אבל הכא (בכובא דארעא) פת גמור הוא בין קבע סעודתיה ובין לא קבע סעודתיה חד דינא אית ליה ודינא דפת אית ליה."

הרא"ה חולק על הרמב"ם וסובר שפת הבאה בכסנין איננה לחם. ולדבריו נראה, שהאוכלו לא יצא בו ידי חובה בפסח, כי אין זה לחם. אולם על דבריו יש לתמוה. אם אין פת הבאה בכסנין לחם, כיצד ניתן לברך עליו 'המוציא' בשקבע סעודתו עליו? ומכאן ראה גדולה לדברינו, שברכת 'המוציא' איננה ברכת הלחם אלא ברכת הסעודה

לסיכום, העלינו שתי אפשרויות בהבנת 'המוציא':

"רב יהודה הוה עסיק ליה לבריה בי רב יהודה בר חביבא. אייתו לקמייהו פת הבאה בכסנין כי אתא, שמעינהו שקא מברכי המוציא אמר להו מאי ציצי דקא שמענא דילמא המוציא לחם מן הארץ קא מברכיתו? אמרי ליה אין, דתניא רבי מונא אמר משום רבי יהודה פת הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא, ואמר שמואל הלכה כרבי מונא. אמר להו אין הלכה כרבי מונא. אתמר אמרי ליה והא מר הוא דאמר משמיה דשמואל לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא. שאני התם דקבע סעודתיה עלייהו אבל היכא דלא קבע סעודתיה עלייהו לא". (ברכות מ"ב.)

גם כאן נקבעו מסמרות להלכה בדומה לכובא דארעא, שעל פת הבאה בכסנין מברכין בורא מיני מזונות, ואם קבע סעודתו עליה - 'המוציא'.

ביחס לדין השלישי - שאדם יוצא בו ידי חובתו בפסח, לא נזכר בגמרא מה הדין ביחס ל פת הבאה בכסנין. עיין ברמב"ם פ"ו מהלכות חמץ ומצה ה"ה שפסק:

"מצה שלשה במי פירות יוצאה בה ידי חובתו בפסח אבל אין לשין אותה ביין או בשמן או חלב משום לחם עוני כמו שבארנו."

אף במצה שנלושה ביין או בשמן או בחלב היה צריך לצאת ידי חובה לדעת הרמב"ם, לולי הדין שבעינן לחם עוני.

הרמב"ם בפרק ג' מהלכות ברכות ה"ט הביאם יחד:

"עיסה שנאפית בקרקע כמו שהערביים שוכני המדבריות אופים, הואיל ואין עליה צורת פת, מברך עליה בתחלה בורא מיני מזונות ואם קבע מזוננו עליה מברך המוציא. וכן עיסה שלשה בדבש או השמן או החלב או שעירב בה מיני תבלין ואפאה והיא הנקראת פת הבאה בכסנין אף על פי שהוא פת מברך עליה בורא מיני מזונות ואם קבע סעודתו עליה מברך המוציא."

ביחס לדין השלישי יש לעיין, הרי נאמר בתורה "לחם עוני" (דברים ט"ז) ומזה דיין רש"י (ברכות ל"ז: ד"ה "כזית") שלמצות מצה בעי לחם:

"ומדקאמר יוצא בו ידי חובתו בפסח משום אכילת מצה דמצות עשה היא דכתיב בערב תאכלו מצות, והתם לחם בעינן, דכתיב בה לחם עוני אלמא לחם הוי."

[5] עיין דיון נרחב בראשונים בנושא זה בל"ח: בסוגיא "דההוא זיתא דאכל ר' יוחנן."

[6] עיין "[בענין שיעורי ברכות](#)" (עמוד 73) המסביר את הראב"ד באופן אחר. ועיין עוד "[ביטול שם לחם](#)" (עמוד 126) - העורך.

[7] לדיון בזה עיין "[ביאור הגדרת פת](#)" (עמוד 105-104) - העורך.

[8] לגבי הדרישות לחלות שם לחם, עיין ב"[ביאור הגדרת פת](#)" - העורך.

[9] בתורת הבית, בית שישי, סוף שער ראשון נחלקו הרשב"א והרא"ה באוכל פת הבאה בכסנין בלא קביעות סעודה אי בעי נטילת ידים, הרשב"א מחייב ליטול ידו אחת והרא"ה חולק וסובר דלא בעי נטילה כלל. ונראה דאזלי לשיטתייהו כאן, דלרשב"א דהוי פת צריך נטילה, ולרא"ה דלא הוי פת - לא בעי ליטול את ידיו.

[10] אין להתעלם מהאפשרות שברכת 'המוציא' היא ברכה ראשונה על לחם, ואינה ברכה על סעודה כלל. כך משמע לכאורה מרש"י דף מא: לגבי דברים הבאים מחמת הסעודה. אפילו לאפשרות זו, יתכן שמעמדחפץ כ"לחם" בנוי על היותו חפצא של סעודה. - העורך.

א. ברכת 'המוציא' נתקנה על לחם, אך מחמת מרכזיות לחם בסעודה - היא הפכה לברכת הסעודה.

ב. ברכת 'המוציא' נתקנה לכתחילה על סעודה [10].

ונראה שר"י, הראב"ד והרמב"ם, שדבריהם הובאו לעיל ויכלו לסבור כאחת משתי ההבנות שהעלינו. אולם, הרא"ה הסבור שניתן לברך 'המוציא' אף על סעודה שאין בה לחם, חייב לסבור כהבנה השנייה. לדעתו, ברכת 'המוציא' נתקנה לכתחילה על סעודה, ולכן אף אם אין בה לחם - ברכתה 'המוציא'.

[1] "עיין [עיקר וטפל בברכות](#) הבנה אחרת בשיטת תוספות. אך בהשגות הראב"ד (כ"ט. ט. באלפס) הדברים מפורשים - העורך.

[2] סימוכים לעקרון זה אפשר למצוא בכמה מקומות בגליון זה. עיין "[בענין שיעורי ברכות](#)" עמוד 73 [כל שיש בו מחמשת](#)", ([המינים](#) עמוד 134 [עיקר וטפל בברכות](#)), (עמוד 194) - העורך.

[3] במאירי ובספר המכתם איתא דמברך בורא נפשות רבות "[ועיין ברכה אחת מעין שלוש](#)" (הערה 3) - העורך

[4] עיין בהשגות הראב"ד על הרי"ף בברכות ל"ט. בסוגיא דפת צנומה בקערה, שם כתב דגם על פחות מכזית דמברך המוציא, וזה שלא כפי שהוא מצוטט ע"י הרשב"א.